

מהי ספרות: גרסת התסריטאי

כדי לשרוד בחייו הקצרים ורצופי הקושי, כשהוא יודע שהסוף כתוב מראש, היה האדם חייב להמציא דרך שבאמצעותה יוכל לחיות את חייו בלי עננת המוות השחורה שמעליו. מנגנון ההסחה הגאוני שהמציא האדם הוא הסיפור.

אם למדנו משהו אחד על בשרנו בתקופת הקורונה, זה עד כמה אנחנו סתגלנים. לראשונה בהיסטוריה, אולי, חוינו כולנו, כל בני האדם, חוויה חזקה וזהה, והגבנו באותה צורה: התאקלמות מהירה וצייתנית. כמעט בן לילה עצרנו את שגרת חיינו והסתגרנו בבתינו במשך שבועות, כשאנחנו מרחיקים מעלינו את האנשים הקרובים אלינו ביותר. אנחנו, שתמיד נטינו לזלזל בעמים שהרכינו ראשם מול דיקטטורים, מצאנו את עצמנו משנים מיום ליום את אורחות חיינו בכניעה שקטה. ההוראות ניתנו לנו מרחוק, דרך הטלוויזיה, כשהן מגובות באכיפה משטרתית מינימלית, ואנו, כמו מיליארדי בני אדם אחרים, צייטנו להן בלי הנד עפעף. תהיה דעתנו על המגפה הנוכחית אשר תהיה, אין ספק שהיא חשפה בבהירות חד פעמית את יכולתנו המדהימה להסתגל למציאות חדשה. התכונה הזו טבועה בנו משחר היווצרותנו. יש חיות חזקות ומהירות מאיתנו, אך אין חיה סתגלנית יותר, המסוגלת לשנות כה מהר את אורח חייה בתגובה לסכנה חיצונית המאיימת על הישרדותה. הסיבה ליכולת ההסתגלות המרשימה שלנו, היא שאנחנו החיה היחידה בטבע שמספרת לעצמה סיפורים.

כל מי שהקריא אי פעם סיפור לילד מכיר היטב את הכוח שיש לסיפור. עיני הילד נפערות בסקרנות וציפייה, וכל הווייתו נשאבת אל העולם החדש שנקרם במוחו. התאווה לסיפור טבועה בו, והיא הצוהר שדרכו הוא לומד להבין את העולם שסביבו. גורי אריות לומדים לשרוד רק דרך חושיהם, גורי אדם לומדים את העולם דרך סיפורים. איך דווקא אנחנו זכינו ביכולת המופלאה הזו? התשובה, לדעתי, נעוצה אי שם בעברנו הקדום, ברגע הרה גורל שבו גילו בני האדם כי הם עומדים למות. כל חיה בהגדרתה יודעת

לשרוד, אך אף חיה אחרת לא חווה את המוות הוודאי כחלק מהתודעה שלה. אנחנו, למרבה הצער, יודעים את האמת המרה מגיל צעיר: זמננו על כדור הארץ קצוב. הסוף הבלתי נמנע יכול להגיע בכל יום, בכל רגע. התגלית הזו היא נקודת אל־חזור בהיסטוריה האנושית. והיא קשה מנשוא: כדי לשרוד בחייו הקצרים ורצופי הקושי, כשהוא יודע שהסוף כתוב מראש, היה האדם חייב להמציא מנגנון הסחה, דרך שבאמצעותה יוכל לחיות את חייו בלי עננת המוות השחורה שמעליו. מנגנון ההסחה הגאוני שהמציא האדם הוא הסיפור. סיפור משתיל בתודעתנו מציאות חדשה, שונה מזו שנחווית על ידי חושינו. אנחנו נסחפים לתוכו, ומאותו רגע חלים עלינו חוקים חדשים, חוקי העולם המדומיין. אם הסיפור אפקטיבי, אנחנו יוצאים ממנו אחרים משנכנסנו אליו. כוחו הגדול של הסיפור הוא ביכולת שלו לעמת אותנו עם הפחדים הקיומיים שלנו, בסביבה ניטרלית ומוגנת, ולטעת בנו תקווה. גיבורי הסיפור חווים על בשרם את הקשיים הנוראים ביותר, ואנחנו מזדהים איתם, מלווים אותם בייסוריהם, ובסיומו של המסע משהו בתוכנו נרפא. פחד הופך לתקווה: זהו המכנה המשותף העמוק ביותר של כל סיפור אפקטיבי שנכתב אי פעם. ניקח כל סיפור, נקלף אותו מקליפות העלילה שלו, ונגיע אל הפחד האנושי שבבסיסו. כך, למשל, "כיפה אדומה" מזהירה ילדות צעירות מסכנת הניצול הגברי, ו"מעשה בחמישה בלונים" יכול ללמד את קוראיו הצעירים על אכזבה ואובדן. עם התבגרותנו, משתנים גם הפחדים שלנו. בגילאי העשרה, למשל, הפחד העמוק ביותר שלנו הוא לאבד את הורינו. ואכן, כמעט כל גיבורי הנעורים הגדולים, מתום סווייר ועד הארי פוטר, הם יתומים. וכך הלאה – הסיפורים שאנחנו מספרים תואמים תמיד את הפחדים הקיומיים שמבעבעים בתוכנו. הם התרופה היחידה לתוגה הקיומית שנגזרה עלינו. במובן הזה, סיפור הוא צורך אנושי בדיוק כמו מים, חמצן ואהבה.

אך כל המעשיות האלה, הארוזות כ"סיפור", אם בתוך דפי ספר ואם על גבי במה או מסך, ואשר תחומות בגבולות ברורים של התחלה, אמצע וסוף, הן כולן רק חלק זעיר מהסיפורים שמהם מורכבת התודעה שלנו. הסיפורים המניעים באמת את העולם הם אלה שמתחזים להיות משהו אחר: סיפורים שמשום מה אנחנו בוחרים לקבל כאמיתות. הדוגמה הבולטת ביותר כמובן היא אוסף הסיפורים הנקרא בפינו "דת". הפחד הקיומי האנושי בעולם שרירותי ובלתי מופענח הוביל את אבותינו הקדמונים להמציא את האל, הדמות הסיפורית החשובה שהומצאה אי פעם. אך הסיפור על האל לא היה יכול להיות אפקטיבי כסיפור מעשייה. כדי למלא את ייעודו – מתן תקווה והקלה – היה עליו להתחזות לאמת. כוחו המרפא של סיפור האל "עובד" רק על בני אדם המקבלים אותו כחלק מהמציאות. וברגע שהאל הופך למציאות, ההיסטוריה האנושית כולה משנה את נתיבה.

אך האל הוא רק דוגמה אחת מתוך אינספור סיפורים מוסווים שממלאים את תודעתנו. מלחמות, לאומים, כסף, מוסר – כל אבני היסוד של התרבות האנושית – כולם סיפורים שעברו "המרה". האישיות של כל אחד מאיתנו היא לא יותר מאשר אוסף הסיפורים המוסווים שבחרנו לצרוב בתודעתנו. כשאנחנו מכריזים "אני יהודי מאמין", או "אני אוהד הפועל", או "אני נאמן לאשתי", אנו בסך הכול מציינים את אותם סיפורים מוסווים שחקקנו על ליבנו כאמיתות ושלאורן בחרנו לחיות.

המשברים הגדולים ביותר בחיינו מתרחשים כששניים מהסיפורים הצרובים בנו מתנגשים. כתיבה מחדש של סיפור חיינו היא מלאכה קשה מנשוא, כפי שיעיד כל אחד שיצא מהארון, או חזר בתשובה, או התגרש. גם התודעה הפוליטית שלנו מוגדרת פחות או יותר על ידי שני סיפורים מוסווים מתחרים, שכל אחד מהם מתאר את המציאות בדרך שונה לחלוטין. ברגע שבחרנו צד, כמעט בלתי אפשרי עבורנו לדמיין את העולם אחרת. אנשי שמאל, למשל, יהיו תמימים לחשוב שבהגיון פשוט יצליחו להניא מאמונתם את יריביהם מהימין. הם סבורים שהקרב מתנהל סביב עובדות, כשלמעשה הם מבקשים מהצד השני לקרוע מעליו חלק מהותי ממה שמגדיר אותו.

מספרי הסיפורים החשובים באמת, אם כך, אינם סופרים, מחזאים או תסריטאים, אלא מנהיגים. הם אלה שמזיזים את גלגלי ההיסטוריה, והם עושים זאת כי הם יודעים לספר לנתיניהם את הסיפור האפקטיבי ביותר. ואם האפקטיביות של סיפור מתחילה תמיד בפחד קיומי, המנהיגים המצליחים ביותר יהיו אלה שיצליחו לזהות, ללכוד, ולעיתים גם להמציא את הפחדים האמיתיים של נתיניהם.

וכך, מוצאים את עצמם בני האדם באביב 2020 מול נגיף זדוני וחמקמק, ומהרגע הראשון מוצעים להם לבחירה שני סיפורים מנוגדים בתכלית. הסיפור הראשון מביט במגפת הקורונה ממעוף הציפור, מחשב חישובים קרים של עלות ותועלת, ומציע לעולם להירגע, לספוג את המכה הקלה יחסית, ולהמשיך בשגרת היום יום. לעומתו, הסיפור השני מציג את המגפה כמלחמת קיום לחיים ולמוות של הגזע האנושי. הוא מנצל היטב את התקשורת הצמאה מטבעה לדרמה, ומתמקד בסיפורים קורעי לב מרחבי העולם, מפזר תרחישי אימה וטבלאות חולים ומתים שהולכות ומתמלאות, וקורא לעולם כולו לעצור מלכת, ולהקריב את כלכלתם ואת מחייתם של מאות מיליונים כדי לנסות ולעצור את הנגיף המשתולל.

לא קשה להבחין מי משני הסיפורים מפעיל בצורה יעילה יותר את המנגנונים האנושיים הטבועים בנו. ואכן, להוציא כמה מדינות בודדות, נסחפו רוב תושבי כדור הארץ אחרי הסיפור השני, כשמנהיגיהם, כשריח הפחד באפם, עטים על ההזדמנות לבצר את שלטונם בהמון מוכה האימה. כרגע לכודה האנושות כולה בלפיתה האיתנה של הסיפור הזה, נאנקת תחתיו אך משותקת מפחד. עם הזמן, יפנה גם הסיפור הזה את מקומו לסיפור אפקטיבי יותר. הדבר הבטוח היחידי הוא שגם אליו נסתגל באותה יעילות ומהירות.